

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ЧЕРНІГІВЩИНИ 20-х – ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст. НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ "РАДЯНСЬКА ОСВІТА"

У статті аналізуються матеріали, розміщені в громадсько-педагогічному часопису «Радянська освіта», присвячені проблемам освіти на Чернігівщині 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. Автор доходить висновку, що, незважаючи на обмежену кількість матеріалів, журнал є важливим джерелом для вивчення розвитку освіти в регіоні.

Ключові слова: часопис, освіта, розвиток, регіон.

1920-і рр. були періодом певною мірою схожим на нинішній. Це був етап зміни освітньої системи, впровадження нових, творчих підходів до форм та методів педагогічної діяльності, варіативних навчально-виховних технологій. Цілком зрозуміло, що ці процеси знайшли відображення у тогочасній фаховій періодиці для освітян як складовій загального освітнього процесу в Україні.

Метою даної розвідки є аналіз матеріалів, присвячених проблемам навчання та виховання у Чернігівській губернії, що розміщені на шпальтах журналу «Радянська освіта». Відображення освітніх процесів, які відбувалися на Чернігівщині, на сторінках загальноукраїнських педагогічних журналів до цього часу не стало предметом дослідження істориків. З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути, якою мірою матеріали, присвячені Чернігівській губернії, присутні в громадсько-педагогічному часопису «Радянська освіта».

«Радянська освіта» – це громадсько-педагогічний журнал, що виходив з 1923 по 1931 рр. Він видавався у Києві, а згодом у Харкові почергово видавництвами «Червоний шлях», «Шлях освіти» та «Радянська школа». Даний часопис був друкованим органом Народного комісаріату освіти УСРР та Укрбюро ЦК робітників освіти.

Головним редактором першого номера журналу «Радянська освіта», який побачив світ у листопаді 1923 р., був В.П. Затонський. Відповідальним редактором другого номера журналу був М.В. Салько. До редакційної колегії входили, відповідно, О.К. Дорошкевич, Г.М. Іваниця, Б.В. Скарбек та Я.Т. Чепіга¹. Зважаючи на те, що «Радянська освіта» була офіційним органом Народного комісаріату освіти УСРР, М.В. Салько на посту відповідального редактора майже відразу змінив народний комісар освіти О. Я. Шумський, а згодом його наступник на цій посаді М. О. Скрипник. Він і був незмінним головним редактором часопису до 1931 р. У 1931 р. часопис було об'єднано з журналом «За політехнічну освіту» в новий журнал «Політехнічна школа».

Мета часопису найбільш чітко окреслена у зверненнях редакції до читацької аудиторії: «Радянська освіта» має на меті допомогти робітникам освіти, переважно сільському вчителю, знайти відповідь на питання сучасного громадського й особливо педагогічного життя та налагодити зв'язок його з центром»². «Радянська освіта» має на меті надати твердого суспільного характеру роботі радянського

© Дедович Дарія Валентинівна – аспірантка кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

вчителя-громадянина, ув'язати шкільництво з життям трудових мас, поглибити зв'язок освітника з робітничо-селянським суспільством і загалом зміцнити громадсько-політичну установку вчительства»³, «Радянська освіта має завдання: допомогти нашому освітникові знайти найближчі, найпростіші й найлегші шляхи до комуністичної освіти й виховання тих кадрів дитинства й юнацтва, що ними він керує. «Радянська освіта» дає практичну відповідь на питання сучасного педагогічного життя і вказівки найреальніших метод виховання й освіти»⁴.

Що стосується цільової аудиторії часопису, то «Радянська освіта» була журналом перш за все сільського вчительства, його шукання й досягнення висвітлювалися в журналі насамперед. Більш того, зі звернення редакції можемо зробити висновок, що під час підготовки перших номерів часопису виникали проблеми з кількістю матеріалів – вчителі на місцях не брали активної участі у цьому: «...треба, щоб українські освітні робітники зрозуміли, що на свій часопис вони мають не тільки права, але й обов'язки до нього; треба, щоб вони самі відгукнулися на оті змагання «Радянської освіти» й колективно, масово взяли як-найдіяльнішу участь у своєму часописові»⁵.

Отже, навіть зважаючи на той факт, що 20-і рр. були періодом змін та відносно вільних пошуків на освітній ниві, досліджуючи періодичну пресу радянського періоду, маємо пам'ятати, що «в Україні вся преса – загальна й спеціальна – є пресою комуністичної партії, що бореться за соціалізм, за світову пролетарську революцію»⁶.

Журнал мав такі розділи: «Загальний», «Дитячий рух», «Методика та практика школи», «Політосвітня праця», «Життя школи й учителя», «За кордоном», «Політогляд», «Хроніка», «Бібліографія», «Інформація», «Листування».

Не всі розділи були постійно присутні в кожному номері журналу. Це залежало від того, якій події або подіям його присвячено. Наприклад, у номері «Радянської освіти» за листопад 1925 р. були присутні вступна стаття, розділи «Дитячий рух», «Методи й практика школи», «Як працює вчитель у нас і за кордоном», «Наука-техніка-господарство», «Політогляд», «Хроніка» та «Серед книжок та журналів»⁷. У кожному номері без винятку були присутні лише розділи «Хроніка», у якому відображалися важливі події у сфері освіти загальнодержавного значення – набір до шкіл, розширення шкільної мережі, накази та розпорядження Народно-го комісаріату освіти, та «Серед книжок та журналів», в якому друкувався огляд підручників, навчальних і методичних посібників і періодичної преси з освітніх питань. У другій половині 20-х рр. у часопису з'являються розділи, присвячені політехнізації школи – «Підручник політехнічної школи»⁸, «За політехнічну школу»⁹.

У середньому кожен номер журналу складався з 60-80 сторінок. Передплата «Радянської освіти» на рік коштувала 3 крб., на півроку – 1 крб. 50 копійок, на 3 місяці – 80 копійок. Один примірник журналу коштував 30 копійок¹⁰.

Авторами статей у «Радянській освіті» були як науковці, фахівці з педагогіки, психології та педології (проф. Суліма, проф. Анан'їн, проф. Готалов-Готліб, проф. Булаховський, проф. Пономар'єв), так і кореспонденти з регіонів УСРР, переважно сільські вчителі, завідувачі шкіл та інспектори окружних інспектур народної освіти. На сторінках журналу також зустрічаються статті та оповідання письменників В. Еланського «Дитячий будинок»¹¹, Остапа Вишні «Такий досвід – і не оцінили»¹², відомого краєзнавця з Чернігівщини А. Розанова¹³.

Безумовно, маємо відзначити, що всі матеріали у журналі друкувалися українською мовою, але, на жаль, її рівень, особливо в дописах сільських кореспондентів, був досить низьким. Серед недоліків найчастіше трапляються русизми та дослівний переклад з російської мови (це стосується навіть статей, присвячених українізації).

Частина матеріалів була присвячена подіям у регіонах України. Проаналізувавши увесь масив номерів часопису, доступний для дослідників, можемо констатувати, що кожному регіону відводилася приблизно однакова кількість статей

– як правило, 5-6. Саме стільки матеріалів присвячено Київщині, Харківщині, Одещині, Чернігівщині, Полтавщині, Волині та Донбасу.

Переважаю ці статті подають інформацію про вчительські з'їзди, перепідготовку вчителів, практичний досвід із впровадження комплексної системи навчання та дальтон-плану. Зустрічаємо також матеріали, які стосуються антирелігійної пропаганди серед учнів, досягнень та проблем учнівського самоврядування, виставкової роботи, організації позакласної роботи зі школярами. Саме останньому пункту в нашому переліку присвячена стаття В. Коряка «Учительський побут», вміщена у другому номері журналу за грудень 1923 р.¹⁴ Автор здійснив огляд позакласних занять учнів у різних губерніях, зокрема, і в с. Носівка на Чернігівщині. Він зазначає: «У с. Носівці вже три роки є сільсько-господарський гурток молоді, що утворив самотужки досвідну станцію... На другий рік гурток поділяється на кілька груп: садівників, кролівників, городників, насіннярів, квітників, пасічників, шовківників. Гурток бере участь у Ніжинській виставці й дістає нагороду... Цілий район заврушився: по різних селах організуються подібні сільсько-господарські гуртки молоді»¹⁵. Незважаючи на те, що стаття присвячена тяжким матеріальним та побутовим умовам життя сільських учителів, основною нотою в ній пролунали активність та ентузіазм учнівської молоді, яка, експериментально займаючись сільським господарством, намагалася хоча б частково забезпечити вчителів продуктами харчування: «Цей рух подекуди підтримує місцеве вчительство»¹⁶.

Достатньо інформативною, на наш погляд, є стаття «Губз'їзд у Чернігові», надрукована у сьомому номері за 1924 р.¹⁷ Вона присвячена губернському з'їзду робітників освіти, що відбувся у Чернігові 21 березня 1924 р. На з'їзді було констатовано існування багатьох труднощів у сфері освіти на місцях. У статті відзначалося, що: «Матеріальний стан робітників освіти на Чернігівщині тяжкий. Особливо це стосується до сільських робітників, які ще знаходяться на договірних підставах». Через недостатність державних дотацій (500 000 крб.) губнаросвіті зі спілкою робітників освіти довелося скоротити сітку шкіл на 20%. Досить гостро, незважаючи на недостатню кількість учителів у губернії, стояла і проблема безробіття: «Безробітних в спілці рахується 400 душ, з них більшість технічні службовці дитдомів і шкільні робітники невисокої кваліфікації»¹⁸.

Деякі статті та матеріали про Чернігівщину присвячено перепідготовці вчителів, адже ця справа була однією з найактуальніших з огляду на необхідність побудови нової системи освіти в державі. Саме цій темі присвячена велика стаття В.Семенова «Губкурси по педперепідготовці в Чернігові», розміщена в журналі у липні 1924 р. Як стверджує автор, «Курси мали завдання не стільки навчити, дати формальні знання, скільки, головним чином, поставити віхи нового шляху педагогічної думки, зацікавити ними сільського робітника освіти, познайомити з новими методами навчання, що цілком координується з освітньою політикою Народного Комісаріату Освіти»¹⁹. Цим завданням цілком відповідали й дисципліни, прочитані курсантам: курс обліку педпраці, різниця систем народної освіти в РРФСР і УРСР, курс нових педтечій у школі, основи дитруху, методика мови, українська й російська література, нові навчальні програми, школа на селі з сільськогосподарчим ухилом, економічний огляд губернії, охорона здоров'я, природознавство, народне господарство республіки, аграрна політика, неч, кооперація, політекономія, основи історичного матеріалізму, ленінізм.

На курсах були присутні вчителі з усіх районів губернії, всього 182 курсанти, з яких 148 – з сільської місцевості. Навчання відбувалося протягом 6 тижнів. З 349 навчальних годин 120 годин було відведено для практичних занять.

Отже, справді, головним на курсах перепідготовки було поставити вчительство на нові рейки: «В промовах було підкреслено, що вчительство за час революції позбулось шкідливих ухилів, відсіяло усі негідні елементи, прилучилось щільно до пролетарських мас, несе на селах велику громадську працю»²⁰.

Аналогічні курси перепідготовки вчителів функціонували в усіх регіонах Ук-

раїни. Так, у матеріалі під назвою «Полтавські й Чернігівські курси для перепідготовки», розміщеному у сьомому номері за 1924 р., автор подав порівняльний аналіз проходження вчителями курсів у Полтаві та у Чернігові й відмітив більшу зацікавленість та вищий відсоток відвідування курсів чернігівською аудиторією: «...Почувалося, що тут освітники, ще не «збалувані» курсами, й без офіційного обліку дають 100% відвідування. Особливо новиною для більшості чернігівців було все, що торкалося саме української школи, українського навчання... Делегованих з матеріальною допомогою було 150 курсантів, по двоє на район, але бодай чи не більше було «добровільних» слухачів, що про них доводилося дивуватися, як то, заробляючи не більше 10 карбованців на місяць, у когось є ще змога йти в «добровільні слухачі» й утримувати себе в місті «на свої кошти»²¹.

Ми згадували, що виставкова робота навчальних закладів була однією з тем для матеріалів, які надсилалися до «Радянської освіти». Відомий краєзнавець із Чернігівської губернії А. Розанов став автором статті «Школи Чернігова на виставках» у номері журналу за липень 1924 р.²² У ній дослідник виклав враження випускників Остерських педагогічних курсів, які відвідали шкільні виставки в школах ім. Шевченка, ім. Коцюбинського, ім. Леніна, у школі № 6 та у дитячому містечку в м. Чернігові, на яких експонувалися роботи самих учнів та спільна творчість школярів і педагогів – карти, діаграми, графіки, малюнки, експонати з природознавства: «Після огляду виставки в школі ім. Коцюбинського одна з екскурсанток виявила загальну думку в такій формі: «Бачу, що всім нам треба ще починати знову навчання в сучасній семирічці»²³.

Та найбільше, судячи зі статті, екскурсантів зацікавила школа № 6: «Ця школа міститься в невеличкому одноповерховому будинку, а не в шкільному палаці, не має, видимо, ніяких спеціальних коштів, але робота педагогічна в ній зацікавила більш за все курсантів, як майбутніх сільських вчителів. В селі в їх розпорядженні не буде ні двоповерхового будинку з кабінетами та лабораторіями, ні багатой бібліотеки, ні фарб, ні гарного паперу; не буде навіть, можливо, звичайного паперу та олівців, взагалі нічого – крім колективу учнів та педагогів, об'єднаних спільною волею до роботи»²⁴.

Яскраве враження справили на екскурсантів методи обліку та роботи у школах Чернігова. Зокрема, у школі ім. Коцюбинського «...щоденно учні в окремих зшитках по черзі записують усе, що пророблено та взагалі відбулося в групі; на підставі цих записів складається триместрового відчита по окремих дисциплінах, який заслухують на окремому триместровому ранку». На відміну від сільських шкіл, «...всюди провадиться комплексна система навчання, в деяких школах введено дальтон-плани»²⁵.

Окрім інформації про шкільне життя, на сторінках «Радянської освіти» подавалися відомості й про життя працівників освіти, зокрема щодо турботи радянського керівництва про долю сільських вчителів. Так, щоліта Спілкою робітників освіти (далі – Робос) організовувалися екскурсії сільських освітян до Москви: «Екскурсантів буде ознайомлено з Москвою як політичним, промислово-економічним та культурно-художнім і педагогічним центром» [25]. Для України ЦК та ВУЦП Робос було відведено 60 місць, які згодом було розподілено між губернськими спілками робітників освіти. До I групи, яка перебувала у Москві з 9 до 15 червня, потрапили й 7 сільських учителів із Чернігівщини. Крім них, до групи входили також освітяни з Катеринославщини, з Поділля, Волині та з Автономної Молдавської СРР²⁶.

Зусиллями ЦК Робос екскурсанти отримали п'ятдесятивідсоткову знижку на пересування залізницею. Окрім цього, освітяни з України за рахунок ЦК профспілки користувалися безкоштовною квартирою та забезпечувалися харчуванням. Спілка робітників освіти також забезпечувала екскурсантів керівником-екскурсоводом. План перебування у Москві передбачав відвідування екскурсантами музеїв, галерей та один раз театру за рахунок ЦК Робос. Ніяких інших видатків ЦК на себе не брав. Місцеві організації та екскурсанти були заздалегідь

попереджені про те, що вони мали бути забезпечені власними коштами, адже ніяких інших видатків, окрім вищезазначених, держава на себе взяти не могла²⁷. Таким чином, можемо зробити висновок про турботу держави про культурний розвиток кадрів освітян на місцях.

Наприкінці 20-х рр. у журналі «Радянська освіта» простежується тенденція до зменшення кількості матеріалів, присвячених окремим регіонам УСРР, натомість значно зростає кількість політичних, пропагандистських статей, які спонукали селян підвищувати обсяги хлібозаготівель, популяризували колгоспи, мали антирелігійний характер. Чернігів та Чернігівщина у них згадуються побіжно, поряд з іншими містами, тому, на нашу думку, наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. інформативність часопису «Радянська освіта» як джерела вивчення розвитку освіти на Чернігівщині знижується. Більшість згадок про проблеми в освітній та культурній сферах області пов'язані зі статистичними матеріалами.

Наприкінці 20-х рр. неабиякого поширення в державі набуло питання українізації, що, природно, знайшло своє відображення у часопису для освітян. З 1928 р. фактично кожен номер «Радянської освіти» починався зі вступної статті народного комісара освіти М. Скрипника, котрий, як ми вже зазначали, був і головним редактором часопису. Ці статті стосувалися кампанії боротьби з неписьменністю²⁸, питань уніфікації систем освіти в УСРР та РСФРР²⁹ та, звичайно, вирішення національного питання в УСРР³⁰.

Інші автори також присвячували значну увагу національному питанню та українізації. Зокрема, М. Авдієнко у статті «Народня освіта на Україні в 1927-28 році» зазначає, що для багатьох міст УСРР залишаються характерними русифікаторські тенденції. Серед них називає Дніпропетровськ, Маріуполь, Миколаїв, Сталіне та Чернігів. Автор відзначає, що по м. Чернігову українською мовою розмовляють лише 37,8% учнів, тоді як російською мовою 28,1%: «Отже справа українізації шкіл в цих місцях в небезпеці і на це слід звернути увагу»³¹.

Статистичні відомості щодо відсоткового співвідношення українського населення та учнів в українських школах поділяють й інші автори. Так, у статті «Трудова школа на Україні» П. Лукашенка повідомляється, що по м. Чернігову українське населення становить 57%, а частка учнів, які відвідують українські школи, – 37,8%³².

На сторінках громадсько-політичного журналу «Радянська освіта» перевага надавалася матеріалам загальноукраїнського значення, кількість статей, що пряму стосувалися Чернігівщини, є незначною. Тим не менш, цінність цих матеріалів, на нашу думку, в тому, що вони написані очевидцями подій (переважно вчителями, випускниками педагогічних курсів), а тому, на відміну від архівних матеріалів, містять не лише факти, а й емоційні та оціночні судження, на які також потрібно звертати увагу, вивчаючи освітні процеси. Крім цього, отримуючи інформацію зі сторінок часопису (зокрема, статистичні відомості), ми маємо можливість порівняти її з відомостями, які дають нам матеріали архівів, та переконатися у її достовірності.

1. Радянська освіта. – 1923. – № 2.
2. Радянська освіта. – 1926. – № 2.
3. Радянська освіта. – 1926. – № 9.
4. Радянська освіта. – 1923. – № 2.
5. Там само.
6. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – С. 852.
7. Радянська освіта. – 1925. – № 12. – Зміст.
8. Радянська освіта. – 1931. – № 1.
9. Радянська освіта. – 1931. – № 3-4.
10. Радянська освіта. – 1923. – № 2.
11. Еланський В. Дитячий будинок / В. Еланський // Радянська освіта. – 1928. – № 9. – С. 92.
12. Вишня О. Такий досвід – і не оцінили / О. Вишня // Радянська освіта. – 1923. – № 2. – С. 61.

13. Розанов А. Школи Чернігова на виставках / А. Розанов // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 74.
14. Коряк В. Учительський побут / В. Коряк // Радянська освіта. – 1923. – № 12. – С. 57.
15. Там само. – С. 60.
16. Там само. – С. 60.
17. Губз'їзд у Чернігові // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 110.
18. Там само. – С. 110.
19. Там само. – С. 71.
20. Там само. – С. 72.
21. Ол. Л. Полтавські й Чернігівські курси для перепідготовки / Л. Ол. // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 84.
22. Розанов А. Школи Чернігова на виставках / А. Розанов // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 74.
23. Там само. – С. 74.
24. Там само. – С. 74.
25. Радянська освіта. – 1925. – № 6–7. – Обкладинка.
26. Там само. – Обкладинка.
27. Там само. – Обкладинка.
28. Скрипник М. Великий почин / М. Скрипник // Радянська освіта. – 1928. – № 11. – С. 3.
29. Скрипник М. Про системи народної освіти / М. Скрипник // Радянська освіта. – 1929. – № 3. – С. 3.
30. Скрипник М. Національне питання в УСРР / М. Скрипник // Радянська освіта. – 1929. – № 1. – С. 1.
31. Авдієнко М. Народня освіта на Україні в 1927-28 році / М. Авдієнко // Радянська освіта. – 1928. – № 10. – С. 15.
32. Лукашенко П. Трудова школа на Україні / П. Лукашенко // Радянська освіта. – 1929. – № 6. – С. 21.

В статтє анализируются материалы, размещенные в общественно-педагогическом журнале «Радянська освіта», посвященные проблемам образования на Черниговщине 20-х – начала 30-х гг. XX в. Автор приходит к выводу, что, несмотря на ограниченное количество материалов, журнал является важным источником для изучения развития образования в регионе.

Ключевые слова: журнал, образование, развитие, регион.

The information about educational problems in Chernigiv region in 1920th – the beginning of 1930th, assigned in “Radyanska Osvita” magazine, is analyzed in the article. The author comes to a conclusion, that the magazine is an important source of information for studying the development of education in the region, though the amount of materials is rather limited.

Key words: magazine, education, development, region.

